

УДК 324

Основні тенденції розвитку партійної системи України за 1998-2014 роки

Д.К. НОСЕНКО

Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ, Україна,
E-mail: denis.nosenko@gmail.com**Авторське резюме**

Досліджено сучасну партійну систему України, визначено її основні тенденції та особливості із врахуванням результатів парламентських виборів 2014 року. Наведено класифікації, за якими розрізняють парламентські системи. Встановлено, що партійна система зазнала суттєвих змін у порівнянні з попередніми роками. Так, за класифікацією Майра українська партійна система перетворилася з системи середніх партій на систему малих партій за рахунок того, що дві найбільші партії в парламенті мають 47,5 % мандатів. Індекс Маєра знизився майже в 2 рази, що свідчить про те, що партійна система стала більш конкурентною, процес формування коаліції стане більш тривалим, а стабільність уряду буде нижчою, ніж у попередні роки. Розраховані індекси чисельності ефективних партій, запропоновані Лааксо, Таагеперо та Голосовим, також показують, що партійна система стала більш фрагментаризованою. На основі проаналізованих результатів парламентських виборів за 1998-2014 роки встановлено, що зменшення чи збільшення відсоткового бар'єру на 1% значно не вплинуло на кількість партій, представлених у парламенті; жодна з партій не змогла бути присутня у кожному скликанні; існує нестабільність електоральних уподобань.

Ключові слова: партійна система України, Верховна Рада, парламент, вибори, партія.

Major trends in party system in Ukraine for 1998-2014 years

D.K. NOSENKO

National academy for public administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
E-mail: denis.nosenko@gmail.com**Abstract**

The current party system of Ukraine, defined its main features and trends with regard of parliamentary elections 2014 was investigated. The classification, which distinguish the parliamentary system was determined. It is established that the party system has undergone significant changes compared to previous years. Thus, according to classification Mayra Ukrainian party system evolved from a secondary party system to a system of small parties because the two largest parties have 47.5% of votes in parliament. Meyer's Index fell by almost a factor of 2, indicating that the party system became more competitive, the process of forming a coalition will be longer, and the stability of the government will be lower than in previous years. The calculated effective indices of the number of parties suggested Laakso, Taagepera and Golosov also show that the party system became more fragmented. Based on the analyzed results of parliamentary elections for 1998-2014 years, it has found that increasing or decreasing the percentage threshold of 1% , not significantly affected by the number of parties represented in Parliament; none of the parties could not be present in every convocation; there is uncertainty in electoral preferences.

Keywords: party system of Ukraine, the Verkhovna Rada, the parliament, elections, party.

Постановка проблеми. Наявність політичних партій у державі та їх вільна участь у виборчих перегонях до парламенту є однією з головних ознак демократичного устрою в державі. Політичні партії, в свою чергу, формують партійну систему, яка є певним індикатором рівня її демократичного розвитку, проте це не означає, що вона притаманна лише демократичним країнам. Партійна система існує навіть в авторитарних та тоталітарних країнах, де наявна однопартійна система законодавчо закріплена в конституції. В деяких країнах, наприклад США, Великобританії, завдяки усталеним демократичним традиціям сформовані двопартійні системи. В Україні, хоча вона і є демократичною державою, поки що відсутні усталені демократичні традиції. У 2014 році країна повернулася до парламентсько-президентської форми правління. Це призвело до посилення ролі Верховної Ради та партій у політичних процесах. До того

ж, у 2014 році були проведені парламентські вибори. Тому існує актуальність дослідження сучасної партійної системи України, змін, яких вона зазнала, та визначення тенденцій її розвитку за 1998-2014 роки.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням партійних систем країн приділяють значну увагу багато як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Значний внесок у дослідження партійних систем, розробку їх класифікацій і типологій внесли такі зарубіжні вчені, як М. Дюверже [2], Дж. Сарторі [11], П. Майр [9], Л. Маєр [10], Г. Голосов [1], М. Лааксо [8], Р. Таагепера [8] та інші. Серед українських вчених, які займаються даною проблематикою, можна виділити праці В. Лебедюка [3], З. Стедика [5], М. Рагозіна [4], Н. Шестак [7] тощо.

Мета дослідження – визначення основних тенденцій та особливостей партійної системи України за 1998-2014 роки, аналіз зміни її

© Д.К. Носенко, 2015

структури після парламентських виборів 2014 року.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалося, нещодавно проведені парламентські вибори та їх результати зумовлюють необхідність дослідження партійної системи України, визначення її структури та виявлення змін у порівнянні з минулими виборами. На сьогодні вченими запропоновано декілька класифікацій та методів, які дозволяють вивчити особливості партійної системи країни.

Класичною працею, в якій досліджуються партійні системи, є праця М. Дюверже «Політичні партії» [2]. Його класифікація дуже проста і залежить від кількості партій, тобто він виділяє лише двопартійну та багатопартійну систему. При цьому, як зазначає Лебедюк [3, с. 161], двопартійну систему потрібно розглядати не як систему з двох партій, а як систему, в якій влада по чергово переходить від однієї до іншої партії. Дюверже також визначає однопартійну систему, але ця система не може бути притаманна демократичним країнам.

Також відомими є дослідження італійського та американського науковця Дж. Сарторі. У своїй класифікації він, як і Дюверже, також використовує такий показник, як кількість партій, проте додає ще показник так званої «ідеологічної дистанції».

На думку Сарторі, партійні системи можна класифікувати так: система з однією партією, система з партією-гегемоном, система з домінуючою партією, двопартійна, система поляризованого і поміркованого плюралізму, атомізована система [11].

Ще однією поширеною типологією партій є класифікація П. Майра. Відповідно до запропонованої ним класифікації, партійну систему, при якій дві найбільші партії мають більш ніж 80% мандатів, слід класифікувати як систему великих партій; якщо вони мають 65% мандатів, йдеться про систему середніх партій; якщо ж у них 42% мандатів, то це система малих партій [9].

Крім якісних класифікацій, існують ще кількісні показники, які використовуються для більш глибокого вивчення структури партійної системи.

Одним з найбільш відомих показників є індекс ефективних партій, запропонований Лааксо та Таагеперою. Він показує, яка кількість партій має вплив на політичні процеси в державі та ступінь фрагментаризації партійної структури. Кількість ефективних партій завжди нижча від кількості партій, які беруть участь у парламентських виборах.

Індекс обчислюється на підставі визначення розміру підтримки, яку має кожна партія під час виборів. Є два варіанти визначення розміру такої підтримки:

- на підставі результатів виборів до парламенту (ефективне число електоральних партій);

- на підставі кількості депутатських місць, які належать тій чи іншій партії і виражені у процентному відношенні (ефективна кількість парламентських партій) [7, с. 47].

Отже, індекс Лааксо-Таагепера розраховується наступним чином [8, с. 104]:

$$N = 1 / \sum p_i^2, \text{ де}$$

p_i – відсоток i -ї партії, отриманий на виборах.

Одна з цих проблем полягає в тому, що ефективне число партій у формулюванні Лааксо і Таагепера в дійсності дуже погано розрізняє між системами з домінуючою партією і двопартійною системою [1]. Для вирішення цієї проблеми російський вчений Голосов запропонував дещо іншу формулу, яка має вигляд [1]:

$$N_p = \sum \frac{S_i}{S_i + S_1^2 - S_1^2}, \text{ де}$$

S_1 – процент отриманих голосів найбільшою партією в парламенті;

S_i – процент отриманих голосів кожної партії.

Ще одним ученим, Л. Маєром, було запропоновано індекс агрегації, який має наступний вигляд [10, с. 518]:

$$A = \frac{S}{N}, \text{ де}$$

S – процент парламентських місць, які контролюються найбільшою партією;

N – кількість партій, представлених у парламенті.

Фактично цей індекс показує, чи може найбільша партія в парламенті створити однопартійну більшість або їй потрібно буде створювати коаліцію з іншими партіями.

Отже, проаналізуємо сучасну партійну систему України згідно із зазначеними вище класифікаціями та показниками. На нашу думку, більш доречно проаналізувати період з 1998 р. по 2014 р., тому що в 1998 р. вперше було введено пропорційно-мажоритарну систему, за якою політичні партії отримали можливість безпосередньо брати участь у виборах. До 1998 р. партії могли лише висувати своїх кандидатів на мажоритарні округи.

Згідно з класифікацією Дюверже, партійна система України за період 1998-2014 рр. завжди була багатопартійною, оскільки в середньому за цей період в парламенті були присутні 5-6 партій та жодна з них не мала однопартійної більшості.

Щодо класифікації Сарторі, то партійну систему можна віднести до системи поміркованого плюралізму. Це пояснюється тим, що, окрім великої чисельності партій, вони також не мають чіткого ідеологічного напрямку. Партії з протилежними ідеологіями (Комуністична партія України, ВО «Свобода» тощо) не відіграють значну роль у політичному житті країни.

Таблиця 1

Розрахунок індексу ефективної чисельності партій згідно з формулою Лааксо-Таагепери та Голосова*

	1998	2002	2006	2007	2012	2014
ЕКЕП	11,9	7,95	5,8	4,3	5	8,5
ЕКПП	4,7	4,67	3,5	3,2	4,3	7,7
№1	6,6	4,8	3,7	3,7	3,7	4,8
№2	5,9	4,6	3,4	3,6	3,4	4,6

* Розраховано автором за даними [6]

Розраховані дані в табл. 1 показують, що тенденція до зниження показника, та, відповідно, фрагментаризації партійної системи, була перервана парламентськими виборами 2014 року. Крім того, значення цього показника вказує на те, що кількість ефективних партій є більшою, ніж кількість партій, які змогли отримати більше 5-ти процентів голосів. До того ж, партія, яка зайняла перше місце, отримала значно менше депутатських мандатів, ніж це було у 2002-2012 роках. Тому партійна система стала більш фрагментаризованою.

Показники ефективної кількості партій, розраховані за індексом Голосова, також показують, що партійна система стала більш фрагментаризованою. Про це свідчить зростання чисельності ефективних партій з 3,4 у 2012 році до 4,6 у 2014 році. Проте, на відміну від індексу Лааксо-Таагепери, кількість ефективних партій не є більшою за кількість партій, які пройшли в парламент і це є більш правильним з точки зору того, що партії, які не пройшли в парламент, не мають великого впливу на політичні процеси в державі.

Щодо класифікації, запропонованої Майром, то нинішню партійну структуру України можна віднести до системи малих партій, оскільки дві найбільші партії – Блок Петра Порошенка та Народний фронт, які будуть представлені у Верховній Раді VIII скликання, мають 47,56% мандатів. У порівнянні з 2012 роком, партійна система зазнала змін, оскільки тоді дві найбільші партії (Партія регіонів та ВО «Батьківщина») отримали разом 64,22% мандатів. Отже, за Майром, така партійна система є системою середніх партій. Загалом, як видно з розрахованих даних в табл. 2, партійна система України з 2002 року була системою великих партій, після ж парламентських виборів 2014 року, партійна система стала системою малих партій.

Таблиця 2

Партійна система України згідно з класифікацією Майра

Рік	Відсоток отриманих місць двома найбільшими партіями, % *	Партійна система згідно з класифікацією Майра
1998	37,11	система малих партій

2002	65,33	система середніх партій
2006	70,00	система середніх партій
2007	73,56	система середніх партій
2012	64,22	система середніх партій
2014	47,56	система малих партій

* Розраховано автором за даними [6]

У відповідності із думкою Л. Маєра, вища величина індексу агрегації означає більш концентрований вимір партійної системи, що в цілому сприяє стабілізації системи коаліційних домовленостей. В результаті сформовані уряди характеризуються значним ступенем тривалості. Виходить це з того факту, що в рамках такої партійної системи функціонує сильне угруповання, котре здатне домінувати в рамках конкурентних відносин між партіями і в результаті або формує однопартійні уряди (більшості чи меншості), або диктує іншим партнерам умови, на котрих буде він створений [5].

Таблиця 3

Розрахунок індексу агрегації Маєра

Рік виборів	Найбільша партія в парламенті	Значення індексу Маєра*
1998	КПУ (121 місце)	3,4
2002	За Єдину Україну (175 місць)	6,5
2006	Партія регіонів (186 місць)	8,2
2007	Партія регіонів (175 місць)	7,8
2012	Партія регіонів (187 місць)	8,4
2014	Блок Петра Порошенко (132 місця)	4,8

* Розраховано автором за даними [6]

Як видно з табл. 3, найвище значення індексу було у 2012 році, коли Партія регіонів мала 187 мандатів у Верховній Раді, що сприяло швидкому створенню стійкої більшості в парламенті. Після останніх виборів значення індексу значно знизилось, тому можна говорити про те, що для утворення більшості не вистачить депутатів навіть двох найбільших партій. Таким чином, має місце багатопартійна система переговорів, посилення впливу малих партій та менша стабільність майбутнього уряду. Сам же процес створення уряду, розподіл посад у ньому, стає більш тривалим та дискусійним.

Щодо загальних тенденцій партійної структури 1998-2014 рр., то з наведених даних у табл. 4-5 можна зробити декілька висновків:

- зменшення чи збільшення відсоткового бар'єра на 1-2% значно не вплинуло на кількість партій, представлених у парламенті. Так, з 2002 по 2014 рік таких партій налічувалось 5-6;
- жодна з партій з 1998 р., після запрова-

дження змішаної виборчої системи, що передбачала обрання 225 депутатів за пропорційною системою, не змогла бути присутня у кожному скликанні;

- існує нестабільність електоральних уподобань. Наприклад, Комуністична партія України мала у 1998 році 24,65%, у 2006 році 3,66%, у 2012 році значно покращила свій результат і отримала 13,68%, а вже у 2014 році отримала лише 3,88% та не змогла потрапити в парламент. Те ж саме притаманне і для ВО «Батьківщина», партії «Наша Україна» та ін. Крім цього, у 2014 році з 6-ти політичних партій, які потрапили у парламент, 5 є новими.

Таблиця 5

Кількість партій та блоків, обраних до Верховної Ради, в залежності від відсоткового бар'єра*

Рік виборів	Відсотковий бар'єр, %	Кількість партій та блоків, які пройшли в парламент
1998	4	8
2002	4	6

2006	3	5
2007	3	5
2012	5	5
2014	5	6

* Складено автором за даними [6]

Висновки. Таким чином, враховуючи наведені вище класифікації та проведені розрахунки, можна зробити висновок про те, що після парламентських виборів 2014 року партійна система України зазнала певної трансформації.

Це підтверджують розраховані індекси ефективності кількості партій Лааксо-Таагепери та Голосова, які показали, що партійна система стала більш фрагментаризованою, індекс агрегації Маєра, який вказує на те, що в майбутній коаліції не буде значної переваги однієї партії як це було в минулих роках. Крім того, за Майром партійна система України перетворилась з системи середніх партій в систему малих партій. Отже, парламентські вибори 2014 року здійснили значний вплив на розвиток партійної системи держави.

Таблиця 4

Результати парламентських виборів в Україні 1998-2014 рр.*

Назва партії або блоку	Набраний відсоток, %					
	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.	2012 р.	2014 р.
Блок Петра Порошенка	-	-	-	-	-	21,81
Народний фронт	-	-	-	-	-	22,14
Об'єднання «Самопоміч»	-	-	-	-	-	10,97
Опозиційний блок	-	-	-	-	-	9,43
Радикальна партія Олега Ляшка	-	-	-	-	1,08	7,44
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Блок Юлії Тимошенко)	-	7,26	22,29	30,71	25,54	5,68
Партія регіонів	-	-	32,14	34,37	30,00	-
УДАР	-	-	-	-	13,96	-
ВО «Свобода»	-	-	0,36	0,76	10,44	4,71
Комуністична партія України	24,65	19,98	3,66	5,39	13,18	3,88
Партія «Наша Україна» (Блок «Наша Україна», Блок «Наша Україна - Народна Самооборона»)	-	23,57	13,95	14,15	1,11	-
«Блок Литвина» (Народний блок Литвина)	-	-	2,44	3,96	-	-
Соціалістична партія України (Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»)	8,55	6,87	5,69	2,86	0,45	-
Блок партій «За Єдину Україну»	-	11,77	-	-	-	-
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	4,01	6,27	-	-	-	-
Народний Рух України	9,40	-	-	-	-	-
Партія Зелених України	5,43	1,3	0,54	0,4	0,34	0,25
Народно-демократична партія	5,01	-	-	-	-	-
Всеукраїнське об'єднання «Громада»	4,67	-	-	-	-	-
Прогресивна соціалістична партія України (Блок Наталії Вітренко)	4,04	3,22	2,93	-	-	-

* Складено автором за даними [6]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голосов Г. Мир партийных систем и партийные системы мира. [Расшифровка лекции, прочитанной 10 февраля 2011 года в Политехническом музее в рамках проекта «Публичные лекции Полит.ру»] [Электронный ресурс] / Г. Голосов. – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2011/04/06/partyism/>
2. Дюверже М. Политические партии [Текст] / Морис Дюверже; [пер. с фр.]. – М.: Академический Проект, 2000. – 538 с.
3. Лебедюк В. Конфігурація партійної системи України: нисхідні та висхідні тенденції [Текст] / Віталій Лебедюк // Сучасна українська політика: зб. наук. пр. – К.: Вид-во «Центр соц. комунікацій», 2013. – Вип. 28. – С. 157-169.
4. Рагозін М.П. Розвиток партійної системи в Україні: кількісний аналіз [Текст] / М.П. Рагозін // Наукові записки НаУКМА. – 2003. – Т. 21. – С. 45-52.
5. Стецик З. Партійна система України: аналіз її елементів [Електронний ресурс] / Захар Стецик // Науковий блок НаУ «Острозька академія». – Режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=1320>
6. Центральна виборча комісія: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/>
7. Шестак Н. Эффективная кількість партій в Україні (1991-2012) [Текст] / Н. Шестак // Annales Scientia Politica. – 2014. – № 3 (1). – С. 47-51.
8. Laakso M. Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe [Text] / M. Laakso, R. Taagepera // Comparative Political Studies. – 1979. – № 1. – P. 88-108.
9. Mair P. Comparing Party Systems [Text] / P. Mair // Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting / Lawrence LeDuc, Richard Niemi, Pippa Norris (eds). – London: Sage, 2002. – P. 93-101.
10. Mayer L. A Note on the Aggregation of Party Systems [Text] / L. Mayer // Western European Party Systems / P.H. Merkl (ed.). – New York: Free Press, 1980. – P. 515-520.
11. Sartori G. Parties and Party Systems: A Framework for Analysis [Text] / G. Sartori. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – 383 p.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2015

REFERENCES:

1. Golosov G. Mir partijnyh sistem i partijnye sistemy mira (World of party systems and party systems of the world). Regime to access: <http://polit.ru/article/2011/04/06/partyism/>
2. Djuverzhe M. Politicheskie partii (Political parties). Moscow, 2000. - 538 s. - (Serija "Konceptii").
3. Lebedjuk V. Konfiguracija partijnoji systemy Ukrainy: nyskhidni ta vyskhidni tendenciji (The configuration of the party system in Ukraine: descending and ascending trend). *Suchasna ukrajinsjka polityka: zb. nauk. pr.*, 2013. no. 28, pp. 157-169.
4. Ragozin M. P. Rozvytok partijnoji systemy v Ukraini: kiljkisnyj analiz (The development of the party system in Ukraine: a quantitative analysis). *Naukovi zapysky NaUKMA*, 2003. no. 21, pp. 45-52.
5. Stecyk Z. Partijna systema Ukrainy: analiz jiji elementiv (Ukraine's party system: analysis of its elements). Regime to access: <http://naub.org.ua/?p=1320>
6. Centraljna vyborcha komisija: oficijnyj sajt (Official site of Central Election Commission). Regime to access: <http://www.cvk.gov.ua/>
7. Shestak N. Efektyvna kiljkistj partij v Ukraini (1991 - 2012) (The effective number of parties in Ukraine (1991-2012)). *Annales Scientia Politica*, 2014. no. 3(1), pp. 47-51.
8. Laakso M. Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies*, 1979. no. 1, pp. 88-108.
9. Mair P. Comparing Party Systems. *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*, 2002. pp. 88-108.
10. Mayer L. A Note on the Aggregation of Party Systems. *Western European Party Systems*, 1980. pp. 515-520.
11. Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge, 1976. 383 p.

Носенко Денис Костянтинович – магістр
Національна академія державного управління при Президентіві України
Адреса: 03057, м. Київ, вул. Ежена Потье, 20
E-mail: denis.nosenko@gmail.com

Nosenko Denys Kostjantynovych – master
National academy for public administration under the President of Ukraine
Address: 20, Ezhena Pottier Str., Kyiv, 03057, Ukraine
E-mail: denis.nosenko@gmail.com